

ma nacionalnom razvitku Muslimana, ilustrirajući ga sjećanjem o praksi izjašnjavanja Muslimana kao Srba, Hrvata, kasnije Jugoslavena ili neopredijeljenih.

Pisana iz perspektive ličnih doživljaja, knjiga je pokušaj da se da jasnija slika jugoslavenskog prostora u jednom dugom vremenskom razdoblju (cijelo jedno stoljeće), s posebnom pažnjom na svjedočenje o nacionalnom razvoju Muslimana Bosne i Sandžaka. Uz bogate opise svakodnevnog života, opažene senzibilitetom žene, ona daje doprinos izučavanju položaja i emancipacije žene jugoslavenskog prostora, posebno Muslimanke.

Veliki broj tema i informacija ispričanih u emotivnoj priči ovu knjigu čine privlačnom ne samo za historičare, etnologe ili sociologe nego i za sve druge znatiželjne čitaoce.

Amra Čusto

Raif Dizdarević, *Vrijeme koje se pamti: Dogadaji i ličnosti*.
Sarajevo: Rabic, 2006, 472 str.

Nakon sedam godina od izdanja memoarskog djela *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije*, Raif Dizdarević je objavio novu knjigu svjedočenja pod naslovom *Vrijeme koje se pamti; Dogadaji i ličnosti*. Knjiga predstavlja zbir fragmentarnih sjećanja na zbivanja i ličnosti koje su u tom dugom periodu djelovale na međunarodnoj sceni, njihovoj politici kao i o ulozi i interesima Jugoslavije. Izvori za ovaj djelimični uvid u međunarodne odnose bili su autorove bilješke i dokumenti u ličnoj arhivi koji su ponekad, kako sam navodi, zahtijevali dodatnu provjeru.

Raif Dizdarević predstavlja značajnu ličnosti u jugoslavenskoj političkoj historiji. Obavljao je mnoge odgovorne funkcije: od oficirske funkcije u OZN-i i UDB-i do visokih funkcija: predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine, saveznog sekretara za inostrane poslove SFRJ i predsjednika Predsjedništva SFRJ.

Obavljajući pomenute funkcije, autor je bio u prilici sresti mnoge značajne političke ličnosti, ministre, predsjednike, kraljeve i sultane, generale iz cijelog svijeta, razgovarati s njima i biti njihov gost. Rezultat tog bogatog iskustva jeste i ova knjiga.

Autor bilježi osobni dojam susreta sa mnogim sagovornicima, njihovo ponašanje i opći stav, ponekad fizički izgled, govor tijela, privatne priče, istovremeno predstavljajući ambijent u kojem su se razgovori odvijali i proceduralne forme.

Ipak, pomenuti događaji ne svjedoče samo o njegovom ličnom iskustvu nego su uvid u jugoslavensku vanjsku politiku. Centar autorovog interesovanja jeste značaj i uloga jugoslavenske vanjske politike, umješnost njene diplomacije i političara u složenosti i vojno-političkoj blokovskoj podjeli.

Iznoseći zanimljiva, ponekad i vrlo neugodna iskustva, službovanja u Bugarskoj i SSSR-u, autor ih stavlja u širi okvir svjetske politike, posmatrajući ih kao segment općeg suodnosa Jugoslavije i SSSR-a pedesetih godina. Međutim, iznimna vrijednost ovih bilješki jeste u tome što ovakva perspektiva *vremena i događaja koji se pamte* nije uočljiva iz službenih i javnosti dostupnih bilješki.

Autor piše o susretima sa francuskim, engleskim, njemačkim i drugim evropskim zvaničnicima s kojima je razgovarao o aktuelnim političkim i ekonomskim pitanjima kao što su Pokret nesvrstanih, odnos i saradnja sa Evropskom zajednicom, MMF-om, KEBS-om, projektom Eureka i slično. Takvi razgovori socijalističke vanblokofske Jugoslavije i blokovski svrstanih zemalja svjedoče o povoljnom statusu Jugoslavije i razvijenim, prijateljskim odnosima sa Evropskom zajednicom. Autor naglašava obostarnu zainteresiranost za saradnju koja je realno omogućavala, nažalost, *samo* sporazume o posebnom statusu u saradnji Jugoslavije i Evropske zajednice.

Bilježeći susrete sa liderima zemalja *trećeg svijeta* i zemalja Pokreta nesvrstanih autor govori o dobrom i intenzivnom suodnosu gdje se od Jugoslavije, koja je u mnogočemu bila uzor, tražila potpora, savjet, uputa, odobrenje.

Posebnan akcent u knjizi je stavljen na odnos jugoslavenske vanjske politike i velikih svjetskih sila, SSSR-a i SAD-a. Kao i sa sovjetskom, odnos jugoslavenske i američke vlade prolazio je kroz različite faze. Promjenjivost toka tih odnosa obilježen je političkim rezervama Amerike o ozbiljnosti krize započete 1948. godine, njihove sumnje, početak saradnje i pružanja pomoći Jugoslaviji od 1951. godine. Takva saradnja imala je za cilj političku podršku Jugoslaviji i očuvanje Josipa Broza Tita na vlasti. Međutim, kako autor navodi, jugoslavenski politički vrh je, pored saradnje i razumijevajućeg dijaloga, morao da se suoči, u toku cijelog pomenutog perioda, sa stalnim pritiskom i pokušajima usmjeravanja jugoslavenske politike od američke strane. Dizdarević jednim od presudnih događaja u razrješenju dugogodišnje hladnoratofske krize smatra dolazak Mihaila Gorbačova na čelo SSSR-a. Gorbačov je, prema Dizdarevićevom mišljenju, inicijator velikih historijskih promjena, netipičan sovjetski vođa koji zajedno sa ministrom vanjskih poslova Eduardom Ševarnadzeom mijenja vanjsku politiku, između ostalog, i prema Jugoslaviji.

Autor ističe da je posjet Mihaila Gorbačova Jugoslaviji 1988. godine i potpisivanje nove Deklaracije od izuzetnog značaja, možda najviše zbog klauzule koja ne sadrži suštinu uzroka i trajanja sukoba nakon 1948. godine, ali je prva javna ozbilj-

na ocjena i priznanje grešaka sovjetske strane. Pozivom na dijalog, međusobnu saradnju i razmjenu iskustava sovjetska strana je pozitivno ocijenila dotadašnju politiku Pokreta nesvrstanih kao i principe koji su predstavljali osnov na kojem se temeljila jugoslavenska politika, a do tada su bili osporavani. U širem kontekstu ovi događaji su priznali doprinos Jugoslavije u svjetskim procesima, njen značaj u svijetu kao i vrijednost jugoslavenskog sistema samoupravljanja.

Autorova politička analiza dotiče mnoga politička, jugoslavenska i svjetska pitanja, ali ne nameće nužne zaključke, ostavlja ih otvorene, između ostalog zbog odlaska sa političke scene 1989. godine.

Nakon iscrpne analize složenih političkih odnosa u svijetu i zabilješki iz razgovora sa velikim brojem svjetski poznatih ličnosti, Dizdarević na kraju govori o svom iskustvu i angažiranju u toku rata u Bosni i Hercegovini. Kao političar u penziji nastojao je iskoristiti svoja privatna poznanstva i veze sa eminentnim ličnostima u svijetu objašnjavajući stvarno zbivanje i tražeći pomoć. Međutim, nakon neproaktivnih kontakata autor jasno iznosi razočarenje kako u svjetske snage tako i u bosanskohercegovačku vlast koja je, po njegovom mišljenju, mnoge stvari mogla uraditi drugačije.

Ovo svjedočenje može poslužiti kao dokaz zbiljne historijske smjene sistema i kadra koji gubi ulogu i značaj, mada su neka aktuelna pitanja doživjela određene transformacije i aktuelna su i danas. Pitanja međunarodne saradnje kao i evropske integracije i stabilizacije o kojima je razgovarano sa Žakom Delorom, Hansom Diritrihom Genšerom, Helmutom Kolom i drugim zvaničnicima su pitanja koja su vrlo aktuelna u današnjem vremenu integracije i širenja Evropske zajednice

Nastojeći izbjeći nostalgiju, Dizdarević predstavlja čitaocu zanimljivu simbiozu zvaničnih političkih kretanja i iskustva pojedinca u tim događajima. Tome doprinose i fotografije kojima knjiga obiluje kao i originalni članci i dokumenti.

Detalji kao što je sam izgled sagovornika, određene ceremonije i propisi, pojedine anegdote, neočekivane situacije i iznenađenja, pokloni, predstavljaju za čitaoca posebnu zanimljivost.

Ipak, "besjeda" o vremenu koje se pamti nema za cilj da ponudi kvantitet niti je puko prepričavanje pojedinih pikanterija. Ona treba da posluži kao pouka za sadašnjost i uputi kako što bolje razumjeti politiku u vremenu koje je tik iza nas. Autor prisjećanjem na odnose prije velikih svjetskih promjena ukazuje na značaj jugoslavenske politike nesvrstanosti koja je ispunila svoju historijsku misiju zaustavljanja širenja blokovske podjele pa i njihovog nestanka. Politika nesvrstanosti nije predstavljala samo uspješnu vanjsku politiku nego podsticaj nacionalnom identitetu i jugoslavenskom ponosu.

Nažalost, naša historiografija sadrži veoma mali broj memoarskih bilješki. Stoga, ova veoma poučna i vrijedna memoarska knjiga, kao i svaka ona koja nastoji biti objektivna, neopterećena predrasudama, velikim egom i uklopljena u kontekst tadašnjeg vremena, predstavlja značajan doprinos nauci.

Dženita Sarač

Peter Binzberger (ur): *Spomen obeležja Nemaca -KIKINDA*,
Donauschwäbisches Archiv, München, 2005, 390 str.

Prije Drugog svjetskog rata Nijemci su bili jedna od brojnih nacionalnih manjina u Jugoslaviji, a živjeli su uglavnom u Vojvodini, sjevernoj Hrvatskoj, Sloveniji i Bosni. Krajem Drugog svjetskog rata najveći dio Nijemaca napustio je Jugoslaviju, a oni koji su ostali, bili su većinom Nijemci koji su sebe smatrali nevinim u odnosu na učinjene zločine u ime njemačke nacionalsocijalističke politike. Knjiga dr. Petera Binzbergera dokumentirano govori o njemačkoj nacionalnoj manjini, poznatijoj pod imenom Podunavske Švabe, koji su, ostajući na zemlji smatrajući je svojom domovinom, doživjeli u periodu između 1944. i 1948. godine poniženja, patnju i smrt u masovnim grobnicama. Njemačka civilna populacija koja je ostala, uglavnom žene, djeca i starije osobe, bila je internirana u logore na prisilni rad. Preživjelim logorašima ostala je u sjećanju ta strašna ljudska patnja, tuga za najmilijima iz vremena rata i neposrednog poslijeratnog perioda, a na što ih je ponovo duboko podsjetio rat u Bosni i Hercegovini krajem devedesetih godina. Jedan od brojnih izgnanika iz Vojvodine bio je i autor knjige dr. Peter Brinzberger, dobitnik medalje za svoj desetogodišnji rad u poticanju partnerstva između gradova Sarajeva i Fridrishafena, humaniste, koji je svojim nesebičnim zalaganjem pružio pomoć i boravak mnogim izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine, a kao predsjednik Radnog kruga – Sarajevo, nesebično se zalagao za pomirenje i pomoć izbjeglicama sa ratnih područja bivše Jugoslavije. Ponovna pojava masovnih grobnica na prostorima bivše Jugoslavije u koje su se bagerima zatrpavale nevine civilne žrtve i u Bosni i Hercegovini, bila je dodatni snažan poticaj njemačkim udruženjima zavičajaca iz raznih država u svijetu u podizanju spomenika onima koji su na strašan način nastradali pretežno u Mlekari, potom sahranjeni u masovnu grobnicu jugoistočno od Železničkog groblja u Kikindi (Vojvodina), mjestu gdje je prema podacima u knjizi zakopano 618 žrtava.

Osim skupljene dokumentacije i izdanja u Donauschwäbisches Archivu u Münchenu, potrebno je dodati i srpsku, hrvatsku i slovenačku historiografiju koje su se
